

MAGYAR KATOLIKUS GLÓBUSZ

A földgömböt délkörök és hosszúsági körök fogják abroncsba. Együttal fel is osztják és lehetővé teszik rajta a tájékozódást. Szellemünk is glóbuszon él. Ennek is megvannak a maga szárazföldjei és vizei, és ha tájékozódni akarunk rajta, azon is meg kell húznunk a hosszúsági és szélességi köröket.

A magyarság és a katolicizmus, és együttesen a magyar katolicizmus is, szellemileg is glóbuszon él. És ennek a glóbusznak is megvannak a maga sajátos greenwichi vagy egyéb 0-vonalai, térítői és egyenlítői.

Aki bármilyen glóbuszon célhoz akar jutni, és pedig a lehető legkevesebb fáradsággal akar célhoz jutni, annak ezeket a vonalakat nagyon kell ismernie.

A következő sorok a magyar katolicizmus szellemi glóbuszának hálózatát szeretnék felvázolni.

Ahogy a glóbusznak két sarka van, úgy tartja ma mindnyájunk világnézeti állásfoglalását széles Európában két mágneses sarok a maga befolyása alatt: a katolikus gondolat és a szociális életforma gondolata. Az elfogulatlan szemlélő kétségtelenül megállapíthatja, hogy ezek ma ellenpólusokat alkotnak. Nem minthogyha maguk fordulnának egymással szembe, hanem olyan értelemben, hogy követőik kizárólagos hitükkel valahogy sajátmaguk lelkében polarizálják őket. Elméletileg, első pillanatra, éppen talán egymás testvéreinek tarthatjuk őket, sőt külön megnevezésüket tautológiának érezzük. Hiszen a szociális szóban a socius, a felebarát van benne, a felebaráti szeretet, tehát az Evangéliumnak gyakorlati oldala. Az Evangélium viszont mintegy világnézeti elméleti alapja és egyedül lehetséges komoly világnézeti alapja, a felebarátot számbavevő szociális életformának.

Ezt azonban hiába állapítja meg így a jószándékú külső szemlélő. Kénytelen látni azt is, hogy ha a végső elvekre redukált gondolatformák meg is egyeznek egymással, mai híveik teljességgel ellenkezőnek érzik és vallják, és ezzel ténylegesen is szembe fordítják őket egymással. A szociális életforma gondolata és a katolikus világnézet ma két ellentétes mágneses sarkot jelent, ami körül a hívek vasreszeléke a saját sarka közelében (tehát a másiktól a legtávolabb), tömött sorokban, a másikhoz közeledve mind ritkábban foglal helyet, míg a kettő között az egyenlítőnek széles senkiföldje terül el.

A társadalomszemlélőt és a historikust egyképen izgatja a kérdés, hogy a tényleges helyzet miért mond annyira ellen a végső elvi következtetéseknek.

A választ rá a historikus találja meg. Ezek a mágneses sarkok nem jelentkeznek a végső elvek tisztaságával a gyakorlati mindennapi életben és azért az általuk kiváltott hatás sem egyezik meg a végső elvekből kikövetkeztethetővel. Mind a két világnézet mai megjelenési formájának nyakán ugyanis ott lóg egy tőle idegen, vele logikailag kapcsolatot nem tartó kölönc, aminek legfőbb jelentősége, hogy a másikkal való baráti megértést lehetetlenné teszi. A szociális életforma híveinek meggyőződésén ez a kölönc az anyagelvűség. Ennek a tannak semmi kapcsolata sincsen azzal, hogy a mindennapi életnek és az egész társadalmi szervezetnek mennyire kell mindenki jogos kívánságait figyelembe

vevő rendszerré kiépülnie. De a történelmi alakulás következtében ez a kölönc a nyakába akasztódott. Ennek viszont legfontosabb következménye, hogy szembekerül a katolicizmussal, mert a katolicizmus soha semmiféle formában el nem fogadhatja az anyagelvűségnek legkisebb csiráját sem, különben önmaga leglényegét adná fel.

Ugyanígy történeti tény, hogy a mai katolikusok legnagyobb részének szintén a nyakában lóg egy kölönc, a maradiság. Ennek sincs logikailag semmi köze a katolicizmushoz, de könnyen megmagyarázható, hogy azok a katolikusok, akik megszokták a dogmatikában, az erkölcsstanban az évezredekkel ezelőtt kinyilatkoztatott, egyszersmindenkorra szóló, változhatatlan igazságokat — ha engednek a szellemi kényelemvágy kísértésének —, ezt a dogmatikus beállítottságot könnyen átviszik a hétköznapi élet egyéb területeire is, mert ez felmenti őket azon terhes kötelezettség alól, hogy a mindennapi élet számtalan bonyolult szellemi, anyagi viszonyát újra és újra az értelem bíráló mérlegére tegyék. Mennyi vergődéstől szabadul meg az, aki bele tud felejtkezni abba az egyszerű formulába, hogy „hiszen az apám idején is így volt, a nagyapám is ezt csinálta”. Pedig mert a nagyapám ugyanazt a Tízparancsolatot vallotta, abból egyáltalában nem következik, hogy én is ugyanazt a gazdasági, társadalmi, politikai formációt lássam helyesnek, amelyek az ő idejében helyesek lehettek. A Tízparancsolat nem változik, mert a teremtő Istennek egyszersmindenkorra szánt műve, de az emberi alkotás mindig is fog változni, amíg a rosszal, sőt a jóval meg nem elégedő, hanem a jobbra és az annál is jobbra törekvő emberek élnek a világon. Nem véletlen tehát, hogy éppen a katolikusokat környékezi meg a maradiság kísértése, de nem kevésbé bűnösök, hogyha ebbe a kísértésbe belebuknak. Bűnösök a katolikus hit szemszögéből is, mert ez a maradiság teljesen szembeállítja velük a szociális életforma híveit is. Mert azt is világosan kell látnunk, hogy ahogy nem békíthető ki az anyagelvűség a katolicizmussal, éppen olyan mértékben nem tud beletörődni a szociális életforma őszinte híve a maradiságba, mert ezzel önmaga leglelkét adná fel. Aki tehát a katolikusok közül maradi, az bűnös abban, hogy mások — szembefordulva az ő maradiságával — egyúttal a katolicizmus ellenpólusára lökődnek el.

Ebben a helyzetben az egyetlen lehetséges jövőt építő teendő: a kölöncöktől való kölcsönös megszabadulás. S amint a nevelés is csak akkor ér célt, ha aktualizálja a másikban az önnevelés erőit, úgy ezek a kölöncök is csak az önnevelés módszereivel, — tehát csak maga az érdekelt fél által — távolíthatók el.

Erre vannak is kezdeményezések. A mi oldalunkról ismételtlen idégették már Léon Blum *L'Échelle humaine* című 1941-ben írt és 1945-ben megjelent könyvét. Ebben az illusztris szerző önmagukat és önmagát, az 1936-os francia népfront-kormány vezetőjét teszi felelőssé a második világháború szerencsétlen első részéért. Szerinte Franciaország elsősorban azért nem tudott helytállni, mert a szocialisták uralomra jutásuk után sem törekedtek párttagjaik erkölcsi felemelésére, hanem csak leegyszerűsített hatásos jelszavakkal dolgoztak. Pedig a küzdelem korszakában talán még menthető, ha az ember legprimitívebb érzelmeire apellálnak, mint félelem, haszonvágy, türelmetlenség, de mikor valaki kormányra kerül s felelősség nehezedik rá, akkor át kell revideálni ezeket a harci kiáltásokat, melyekkel azelőtt az ellenzéki tömegeket feltűzelték és át kell térni a lelki hódításra, az igazi apostolkodásra. Az egész világ — írja — a szociális gondolat jegyében áll, a történelem neki kedvez, az Egyház is már 50 éve hirdeti a szociális átszervezés szükségességét. Erkölcsi forradalomra van szükség. Nem lehet szociális rendet elképzelni az emberi személyiség tisztelete nélkül és a szociális igazság megvalósításához olyan

erkölcsi, sőt azt kell mondani vallásos erények kellenek, mint az alázat és a szeretet. Ez áll a mai helyzetre is. Blum a felelősséget azért idézi a vezetése alatt álló népfront kormány fejére, mert mindez akkor is állott, de nem ismerték fel.

Ennek az Európa-szerte tisztelt koponyának ez a megnyilatkozása kétségtelen bizonyítéka annak, hogy vannak, akik a szociális gondolat nyakából próbálják már leoperálni az anyagelvűség kullancsát. Őszintén kívánjuk, hogy sikerüljön ez a munkájuk. Ebben mi nem tudunk nekik segíteni, mint ők sem tudnak nekünk segíteni abban a feladatban, ami miránk és csak miránk vár; hogy a katolikusokról — és elsősorban a magyar katolikusokról — mi magunk, katolikusok operáljuk le a magunk kölöncét, a maradiságot.

Ezt a feladatot gyakorlatilag talán úgy tudjuk megközelíteni, ha felrajzolunk a magyar katolicizmus szellemi glóbuszára néhány hosszúsági kört. Ezek bizonyos értelemben beosztják ezt a glóbuszt, keresztülfutnak mind a két sarkon, kapcsolatot létesítenek, vagy különbségeket határolnak el anélkül, hogy ellenségeskedést szítanának.

Az első ilyen hosszúsági kör szerepét az a tétel töltheti be, hogy *a polgári világnak vége van*. Vaskos történeti könyvekből tudjuk, hogy a francia forradalom előtt lényegében a nemesség szabta meg Európa életformáját. A nemesség vezette az államok politikáját, nemzeti életét, társadalmát, befolyásolta az irodalmat, sőt az öltözködést, divatot, lakáskultúrát stb. Azért a nemesség osztálya volt a vezető, mert széles rétegekben az rendelkezett azzal a felkészültséggel, ami az államvezetéshez szükséges volt. A modern élet fejlődésével ezt a felkészültséget megszerezte magának a polgárság is. Joggal érezte ekkor önmagához méltatlannak a *de nobis sine nobis* elvét és, mivel másként nem ment, egy hatalmas forradalmi lendülettel, mint első államvezetői tetteivel, maga is erős kézzel megfogta a modern államgépezet kormánykerekeit. Nem likvidálta a nemességet, de a maga nagyobb száma, frissebb ereje és mozgékonyága lett a döntő, s jött a polgári világ, a polgári politika, polgári életforma, polgári lakás, polgári társadalom.

A francia forradalom óta a legszélesebb néprétegek szerezték meg ezt az államvezetéshez szükséges felkészültséget. Sokszor nem tanulás, hanem közvetlen mély, emberi élményekkel. Azok a legszélesebb néprétegek, melyek a két világháború idején éveken keresztül együtt feküdtek ugyanannak a lövészároknak a sarában — „nemések” és polgárok, parasztok és munkások —, ugyanabban a szuronyrohamban vettek részt, vagy ugyanabban a tankban ültek, ugyanazon a helyen rettegtek a tengeralattjáróktól, vagy ugyanabban a bunkerben lapultak a bombázások idején, egyformán piszkolódtak el, sőt tetvesedtek le, s éppen szenvedéseik révén megtanulták, hogy ahogy egyformán éri mindegyiket a modern államgépezet kisiklásából eredő bárminő szenvedés, úgy egyformán dolgozhatnak is annak a kisiklásnak megakadályozásán, éppen, mert az ő bőrükre megy a játék. A két világháborúnak ezek az élményei jelentik egyúttal azt a forradalmat is, a legszélesebb tömegek forradalmát, ami ezek történetében megfelel a polgárság francia forradalmának. Ahogy a polgárság sem likvidálta a nemességet, úgy ma sem likvidálódik sem a polgárság, sem a nemességnek még esetleg élő és jelentkező maradéka. Egyszerűen csak a döntő szó a frissebb lendülettel és friss felelőség- és kötelességérzettel jelentkező legszélesebb tömegek kezébe csúszik át (ezt mondják a politikusok demokráciának), ami mellett a polgárság csak a második hegedős szerepét fogja játszani. De mint a francia forradalomban sem történt ez az átalakulás egyik napról a másik napra, mint soha a történelemben, hanem fokozatosan formálódott ki az emberi élet egésze

mind erősebben és mind határozottabban a polgárság ízlése szerint, ugyanúgy történik ez először lassabban, azután mind határozottabb stílusban a legszélesebb tömegek irányában is. *A polgári világnak vége van, a széles néprétegek kora következik.*

A másik hosszúsági körként szereplő tételt egy angol közmondással lehet megfogalmazni: *there are no restaurations.* Az értelme annyi, hogy a történelemben nincs vissza-út. Semmiféle egyszer elhagyott történelmi folyómederbe az élet vizei még egyszer vissza nem térnek. Hogy a körvonalazott polgári világ jó volt, vagy rossz, azon lehet vitázni, lehet sivatni és lehet átkozni, de ez az egész már csak az íróasztal mellől a multba merengő szelid tudósok, vagy multbeli sértődéseik emlékéért a hordó tetején dühösen idéző agitátorok ügye. Sem a siránkozás, sem a szidalom nem változtatja meg az eseményeket, s ami történt, ami fejlődés bekövetkezett, azzal úgy kell számolni, mint adottsággal. Ennek hátrányai kétségtelenül kicsiszolhatók, legyűrhetőek, megváltoztathatók, de csak előrefelé haladva és nem visszaállítani próbálva egy meghaladott történelmi korszakot. Hiszen a történelem nem egyéb, mint egyes emberek életének lecsapódása és ahogy az egyes ember nem tud hozzáadni természetéhez egy könyöknyit, vagy egy hajszálnyit, úgy nem tud elvenni eddigi élete tartalmából sem akár egyetlen napot, akár egy évtizedet. Nem tudja visszavarázsolni gyermekkorát, ha már egyszer felnőtt. Ugyanúgy lehetetlen az egyéni élet lecsapódásával kialakult történelemben is, hogy az emberiség egésze akár csak egy nappal is visszatekerje történelmi életkorát. Hiába a multtal szemben az átok és áldás, nekünk, mindennapi, apró, munkálkodó embereknek a lelkiületét és gondolkodását nem töltheti ki sem a visszakívánás, sem a gyűlölködés, mi csak egyet tehetünk, a mult visszahozhatatlanságának tudatában dolgozunk azon, hogy az akármilyen volt, a jövő tőlünk telhetően jobb legyen.

És a harmadik hosszúsági kör: ez a jövő. Ez a jövő, amelyik a széles néprétegeknek, a tömegeknek a jövője. Nem az elvonuló, okos, szép és kifinomult keveseké, hanem, ahogy az angolok mondják, *a man of the street*-é, és ahogy Amerikában minősítik a huszadik századot, hogy az a kisemberek százada. Ebből következik az a felismerés, hogy elvész minden egyén, csoport, eszme, vagy intézmény, amelyik nem áll kapcsolatban a legszélesebb tömegekkel és amelyet ezek a tömegek nem vallanak a magukénak. És itt ismét tökéletesen mindegy, hogy az az egyén, vagy intézmény jó vagy rossz, áldást oszt, vagy miazmát terjeszt, egyformán elpusztul, ha nem mindenkié. Egy másik és későbbi feladat arra törekedni, hogy a tömegek különbséget tegyenek a jó és a rossz között, de legelső, amire ma rá kell ébredni, hogy a tömegek helyeslésével a rossz is működési teret kaphat, s a nélkül a jó sem dolgozhat. Ez természetes velejárója a tömegek korának. A szűkebb polgári, vagy még inkább nemesi világrendben elég volt egy intézmény fennmaradásához, sőt terjeszkedéséhez a polgárság, vagy a nemesség együttérzése, akármit szóltak hozzá a tömegek. Ma, a tömegek korában, a tömegeknek kell helyeselniök. Ezért a magyar katolicizmus is az előtt a feladat előtt áll, hogy egyéneit, intézményeit, munkáját elfogadtassa és helyeseltesse a legszélesebb tömegekkel. Nem minthogyha eddig ezek a tömegek ezeket nem akarták volna, csak nem akarták elég tudatosan, nem akarták azzal a nyílt látással, hogy mindezeknek fennmaradása és munkája kizárólag ötőlük függ. És ez az, aminek ma be kell következnie. Ennek a határozott tudatosságnak és felelősségvállalásnak. Egyházközségek eddig is voltak. Most tudnia kell az egyházközségnek, hogy a tömörülést vele áll és bukik a magyar katolikum, hogy *ő a magyar katolikum.* Ugyanígy kell tudnia a Szülők Szövetségébe tömörült szülői társadalomnak, hogy rajta áll az egész katolikus iskola-

rendszer. Ugyanígy kell tudnia a házapostolok hálózatának, hogy ők az idegek a magyar katolikus Egyháznak abban a testében, melyet a leg-szélesebb tömegek alkotnak. Az Egyháznak ígéri ugyan az Evangélium, hogy a poklok kapui sem vesznek rajta erőt, de ez az egyetemes Egyháznak szól, nem külön a magyar katolicizmusnak. Az tönkre megy, ha nem tud lépést tartani az idővel, tehát ha nem tud összenőni a tömegekkel.

A következő hosszúsági kör ennek az elméletinek látszó felismerésnek *gyakorlati* aprópénzre való váltása. A tömegekhez való tudatos kapcsolódásnak igen sok katolikus mindennapi életében döntő változásokat kell hoznia. Aki ma félrevonultan él magános káplán-szobában, amelyik hittanár csöndes olvasgatással tölti idejét egy békés polgári lakásban, amelyik plébános hivatalos órákat tart és hivatalos órára várja el híveit, az bizony nem kapcsolódik a tömegekhez, annak életformáját, céljait, munkáját a tömegek nem teszik magukévá és éppen ezért ő sem lesz képes azokat megvalósítani. Ma a szó szoros értelmében áll minden katolikus hívőre: „az emberek halászaivá teszlek benneteket”. Halásznunk kell az embereket, utánuk menni, gallérjuknál megfogni szórakozás közben, munkahelyen, utcán, hivatalban, s talán legeslegutolsó sorban a templomban. Onánítás a húsz kisfiúból álló Szívgyárdát mindennek tartani. Onánítás huszonöt öregasszonynak Rózsafüzér-társulatát magyar katolicizmusként kezelni. Természetes, hogy szükség van elit-nevelésre és annak eszközeire, de nincs szükség félrevonultságra, elefántcsonttoronyra és nincs szükség arra, hogy egy hivatalos íróasztal és fogadóóra magaságából nézzenek arra a vakmerőre, aki meg meri zavarni bajaival idilli nyugalmamat. Ezek a gondolatok ma még nagyon sok katolikus fülében szokatlanul hangzanak, vagy egyenesen sértőek és alkalmatlankodóknak tűnnek fel.

További tétel és követelés a magyar katolicizmus berkeiben a *szervezés kérdése*. Tömegekhez való kapcsolódás, tömegek élete és mozgása szervezés nélkül nem lehetséges. És mi, magyar katolikusok, ehhez csodálatosképpen nemcsak, hogy nem értünk, de mintha nem is volnánk hajlandók megtanulni. Valami nemtelen dolognak tartjuk a szervező munkát, és még nemtelenebbnek, hogy bennünket megszervezzenek. Ránk határozottan áll ma a marxi szó: „A siker egy elemével rendelkezik, a tömeggel. Azonban ez a tömeg csak akkor nyom sokat a latban, ha szervezet egyesíti, és tudatos cél felé tör”. Sok magyar katolikus akár mártírságra is kész, de végtelenül lealázónak tartja, hogy megszervezzék, nyilvántartsák, számítsanak rá, mozgatni próbálják, vagy pedig ő talpaljon és végezzen szervező munkát. A belerögzött exkluzív gondolkodásmóddal még a mártírság koronáját is egy utcasarkon leütve akarná megszerezni, egyedül, különállva. A szervező munkát nem érzik fontosnak, a pap-ság és az egyháziak lenézik, fontoskodást látnak benne, sokszor sértődötten utasítják vissza próbálkozásait a széles katolikus tömegek. Pedig, amíg egy tömeg megszervezve nincsen, addig potenciális érték; csak a szervezés teszi egy célra törekvő, egyakarató *acies bene ordinatá*-vá. Szervezés nélkül tömegeket kezelni nem lehet, és mivel korunk a tömegek kora, aki a szervezést nem hajlandó elfogadni és magáévá tenni, az halálra ítéli önmagát és önmagával az általa képviselt eszmét is.

Ugyanígy alaptétel — aminek világosságára, ha tetszik, akár a marxizmus nyomán döbbenhet rá valaki — az *anyagiak fontossága*. Mi elítéljük a marxistáknak azt a tételét, hogy az emberi életben nem látnak lényegében egyebet, mint anyagot. De ugyanolyan joggal lehet megmosolyognunk azt az embert, aki a földi életben nem lát mást, mint lelket, szellemet, vagy úgy viselkedik, mintha nem látna mást. Ahogy a tájékozatlan katolikusok néha azt hiszik, hogy a materializmus támadá-

saival szemben nekik ugyanolyan egyoldalúan az idealizmust kell védelmükbe venniük, s nem tudják, hogy a katolicizmus dualista, egyszerre állítja az emberi viszonyok között az anyagot és a lelket (csak az utóbbi az *értékrendben fontosabb!*), úgy nekünk, mindennapi életünkben is, az anyagiakat épűgy komolyan kell vennünk, mint a szellemi kérdéseket. A magyar katolicizmus máig is makacsul őrzi az ingyen-munka szokását. Ingyen kérünk és ingyen adunk munkát. És egyáltalában mindent in nomine Dei akarunk csak megfizetni. Pedig a munkát végzőnek teste is van. Elvárjuk egymástól, hogy ingyen írjunk, beszéljünk, szervezzünk, hogy ingyen mehessünk előadásra, hangversenyre, színházba, vagy bármilyen egyéb rendezésre. Ez teszi mindig bizonytalanná, kiszámíthatatlanná minden megmozdulásunkat, és ez gátolja meg sokszor legjobb szándékainkat. Rá kell nevelnünk önmagunkat a *méltó a munkás az ő bérére* igazságra, de olyanféleképen, hogy mindenki azon kezdje, hogy *nem fogad el* ingyen munkát (nem adni ingyen munkát, sokkal hamarabb hajlandók az emberek), nem fogad el ingyen kisegítést szabadidőben, nem fogad el ingyen előadást sem egy kultúrteremben, hanem keresi azt a perselyt, ahová a maga, ha tetszik, tízfilléres obulusát, de beleejtheti, és ahol nincs, ott követeli. Ha ott kezdjük el a javítást, hogy nem ingyen dolgozunk, akkor csak a munka áll meg, ha ott kezdjük, hogy ingyen nem fogadunk el munkát, akkor a munka megsokszorozódik és egészséges útra terelődik. És akkor lassan mi is eljutunk oda, ahol Nyugat-Európa katolikusai már régen állanak.

Az eddigi hosszúsági vonalak új igazságok elfogadását jelképezték, a legutolsó egy régi hibának a levetkőzését kívánja. Ezt a hibát úgy nevezhetném, hogy *katolikus szektarianizmus*. Ez a következő gyökerekből fakad: korlátoltság és szűk látókör, no meg gőg és önző egoizmus. Akiket ez eltölt, olyanok, mint a kakasok az udvar szemétdombján. Azt hiszik, hogy a világ csak abból az egy szemétdombból áll, amelyiken ők kukorékolnak és az egész világmindenségben csak az a fontos, hogy az ő kukorékolásuk hallassék. Nem az egész katolikus ügy, nem az *Evangélium* elterjedése, hanem az *én* egyesületem, az *én* mozgalmam, az *én* kultúrházam. Nevetséges surlódások, kicsinyeskedések jönnek létre ugyanazon fedél alatt dolgozó katolikus szervezetek, vagy egyébként jószándékú katolikus világnézeti törekvések között. Persze, ez nem is lehet másként addig, amíg az ember önmagát keresi, stallumot, vagy népszerűséget hajhász az *Evangélium* helyett, vagy amíg a munka lázában, a szellem kérdéseit elhanyagolva, olyan világban él, ahol a valódi arányok eltorzulnak, a kicsi a nagynál nagyobb jelentőségűvé nő, ahol tehát a szűk látókör tájékoztat-lanságot, optikai csalódásokat okoz.

Ha mindezeket összefogom, a magyar katolicizmus helyzetét két tételben fogalmazhatom meg. 1. A tegnapi és a holnap közötti változás küszöbén áll; ha élni akar, ezt a *változást önmagának kell végrehajtania önmagán*. 2. A változás lényege: a magyar katolicizmusnak *közéleti katolicizmusból társadalmi katolicizmussá kell átalakulnia*.

Eddig ugyanis közéleti katolicizmus volt, ez azt jelenti, hogy az államgépezet bizonyos fogantyúi fölött hivatalból befolyást gyakorolt (úgy mint egykor Európának minden államában). Ez a közéleti hivatalos befolyás a multához képest a minimumra csökkent, mert az államvezetést a társadalom jó részben a maga kezébe vette (úgy mint a világnak szinte minden államában). A mi szerencsétlenségünk legfeljebb abból áll, hogy ez a változás, ez az egyébként is jelentős megrázkódtatás egy hatéves veszített háború után, földrengésszerűen, a lehető legkedvezőtlenebb körülmények között valósult meg. (Itt persze fel lehet tenni a kérdést, hogy vajjon mi